

بررسی فاصله موجود بین کتاب‌های فارسی دوره پیش دبستانی و اول دبستان از لحاظ محتوا و شیوه آموزش زبان فارسی

ناصر محمدی^۱

سیدمحمدعلی میرجلیلی (نویسنده مسوول)^۲

سمانه رحیمی اسطرخی^۳

چکیده

آموزش و پرورش با سه رکن اساسی شناخته می‌شود: معلم، دانش‌آموز و کتاب درسی. محتوای کتاب درسی، محور اصلی و نقشه راه دستیابی به اهداف خرد و کلان آموزش و پرورش در هر جامعه‌ای محسوب می‌شود. از بین مقاطع تحصیلی، مقطع ابتدایی به‌عنوان سرآغاز شکل‌گیری شخصیت و آموزش، پایه‌ای‌ترین سال‌های تعلیم و تعلم و از میان کتب درسی، کتاب فارسی، به‌عنوان آموزش‌دهنده زبان رسمی و ملی جامعه ما، مهم‌ترین کتاب به‌شمار می‌آیند. از این‌رو، هدف اصلی این تحقیق، تحلیل محتوای کتاب‌های فارسی پیش دبستانی و اول ابتدایی و مقایسه این دو بوده است. روش این تحقیق، تحلیل محتوای کیفی-صوری است و تمامی محتوای کتاب‌های یادشده (تصاویر، واژه‌ها، مطالب) به‌عنوان نمونه آماری و واحد تحلیل در نظر گرفته شده‌اند. نتایج تحقیق نشان داد که در دوره پیش-دبستانی و پایه اول ابتدایی از بین مفاهیم محوری، خانواده (روابط خانوادگی، اعضای آن و...) در رتبه اول و سپس به‌ترتیب، آداب معاشرت (دوستان، معلم، افراد مختلف)، شناخت محیط اطراف (جانوران، گیاهان و دیگر عناصر

^۱ استادیار گروه علوم تربیتی دانشگاه پیام نور واحد تفت، ایران

^۲ استادیار گروه علوم تربیتی دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران. miryazdi20@gmail.com

^۳ دانش‌آموخته کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی درسی دانشگاه پیام نور تفت، ایران

محیطی)، بهداشت سلامتی و بالاخره امنیت و رفتارهای ایمن، دارای بیشترین ضریب تأثیر هستند. در بین مهارت‌های اجتماعی، روابط بین فردی، احترام، ادب و اخلاقیات، مراقبت از حیوانات و گیاهان، رفتارها و مراقبت‌های بهداشتی و مرتبط با سلامتی، به ترتیب از اهمیت بالاتری برخوردارند. از بین مهارت‌های چهارگانه (شنیدن، گفتن، خواندن و نوشتن) وجه غالب در دوره پیش‌دبستانی، بر شنیدن و گفتن و تصویرخوانی است؛ ولی در سال اول ابتدایی، مهارت‌های خواندن و نوشتن نیز به آن اضافه شده است. در مجموع، هماهنگی بالایی بین کتاب فارسی دوره پیش‌دبستانی و اول ابتدایی وجود دارد؛ اما غفلت از مهارت‌های نوین، مانند سواد رسانه‌ای، فضای مجازی، آداب ترافیک و شهرنشینی در هر دو کتاب مشهود است.

کلیدواژه‌ها: کتاب درسی فارسی، تحلیل محتوا، پیش‌دبستانی، اول ابتدایی

مقدمه

هر جامعه‌ای به منظور حفظ هویت و تداوم خود، به بازتولید، حفظ، نشر و انتقال میراث گذشتگان به نسل‌های آینده نیاز دارد. برنامه‌های درسی و محتوای آن‌ها مهم‌ترین ابزار جهت رساندن میراث مشترک جامعه به فراگیران و آیندگان و ایجاد هویت ملی-دینی در آن‌ها و یک پارچگی اجتماعی است. در این میان، درس فارسی نقش مهم‌تری دارد (جعفری ثانی و رحمتی، ۱۳۸۶)؛ چراکه به‌طور مستقیم با تداوم فرهنگ، پیشینه غنی ملی و دینی و در مجموع میراث گذشتگان پیوند دارد. بنابراین چگونگی انتخاب محتوای آن، تأثیر مستقیمی بر میزان دستیابی به هدف‌های فوق خواهد داشت.

مطالعه و بررسی کتاب‌های درسی کمک می‌کند تا مفاهیم برنامه درسی به شکل مناسبی در این کتاب‌ها گنجانده شوند (یارمحمدیان، ۱۳۸۱) و از آنجاکه برنامه‌ریزی، تدوین، تغییر و روزآمد کردن کتب درسی یکی از الزامات نظام آموزشی است، تحلیل و بررسی علمی آن‌ها اهمیتی دو چندان یافته است. تحلیل کتاب‌های درسی به دست‌اندرکاران و مؤلفان کمک می‌کند تا هنگام تدوین، گزینش و انتخاب محتوای این کتب بیشتر دقت کنند و ضمن تسهیل یادگیری، زمینه پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان را در ابعاد مختلف فراهم آورند (پاک‌مهر و همکاران، ۱۳۹۵).

کوشش‌ها و تحقیقات فراوان دانشمندان معروفی مانند روسو^۱، پستالوزی^۲، مونتسوری^۳، فروبل^۴، پیاژه^۵، دیویی^۶ و افراد دیگر نیز مؤید این مطلب است که تجارب سال‌های اولیه هر کودک در چگونگی تشکیل شخصیت و کمال‌نهایی وی بسیار تأثیرگذار است (مفیدی و سبزه، ۱۳۸۸). همچنین، اندازه‌گیری هوش کودک توسط بلوم^۷ (۱۹۶۴) تا سن ۱۷ سالگی نشان می‌دهد حدود ۵۰ درصد رشد کودک از تولد تا ۴ سالگی، حدود ۳۰ درصد از ۴ تا ۸ سالگی و فقط ۲۰ درصد بین سنین ۸ تا ۱۷ سالگی شکل می‌گیرد (عربی‌جونقانی، سلطانی و اسمی، ۱۳۹۶).

علاوه بر این، امروزه توجه روزافزون مسؤلان و برنامه‌ریزان به این دو دوره از تحصیلات و حساسیت‌ها و نیازهای والدین شاغل و جامعه، بر ضرورت تهیه برنامه‌های کیفی و غنی برای دوره‌های ابتدایی و پیش‌دبستانی تأکید می‌ورزد. مهم‌تر این که نتایج تحقیقات بسیاری درباره رابطه تنگاتنگ موفقیت و عملکرد تحصیلی بین دوره دبستان (به‌ویژه در سال‌های آغازین آن) و گذراندن دوره پیش‌دبستانی و نیز تأثیر برنامه‌های پیش‌دبستانی بر پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان در دوره ابتدایی انجام شده است و همه آن‌ها مؤید ضرورت سرمایه‌گذاری بیشتر برای آموزش بهتر و تدارک برنامه‌های کیفی در دوره پیش‌دبستانی است. بنابراین، با توجه به اهمیت و نقش کتب درسی در رشد زبان کودکان و همچنین اهمیت زبان و مهارت‌های گفتاری در دستیابی به اهداف فردی و اجتماعی، ضرورت پرداختن به پژوهش‌هایی از این دست، روشن می‌شود. بنا بر فرمایش مقام معظم رهبری، مسئله کتاب‌های درسی هم بسیار مهم است و باید به‌طور مداوم و به تناسب نیازها، مضمون این کتاب‌ها ترقی و پیشرفت داشته باشد (بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با جمعی از فرهنگیان، ۱۳۹۲/۰۲/۱۸).

محتوای کتاب‌های درسی باید بر اساس ملاک‌ها و استانداردهای برنامه‌ریزی درسی، تهیه و تدوین شوند. از جمله این ملاک‌ها می‌توان به تطابق محتوا با اهداف مصوب^۸ اشاره کرد. مقصود از اهداف مصوب، مقاصد رسمی و از پیش تعیین شده‌ای است که برنامه‌ریزان درسی در مرحله طراحی در خصوص آن‌ها تصمیم‌گیری می‌کنند و نقاط مطلوب برنامه رسمی مورد نظر باید در خلال فرآیند برنامه‌ریزی درسی با محتوای برنامه درسی تعقیب و حاصل شوند (نجفی و همکاران، ۱۳۹۴).

با نگاهی به پژوهش‌های انجام شده در حیطه تحلیل محتوای کتاب‌های درسی ویژه بزرگ-سالان و سایر فراگیران، مشخص می‌گردد که تحلیل محتوای اکثر کتاب‌های تالیف شده به صورت مناسب و سازمان‌دهی شده انجام نگرفته است. افزون بر این، تحلیل‌های موجود، روی کتاب‌های درسی پایه‌های مختلف انجام شده و در این راستا پژوهشی که متمرکز بر تحلیل محتوای کتاب‌های پیش‌دبستانی و اول ابتدایی باشد و به صورت مقایسه‌ای و حول محور شیوه‌های آموزش زبان فارسی صورت گرفته باشد، در اختیار نداریم. از این رو، هدف اصلی در تحقیق حاضر، بررسی و شناسایی فاصله موجود بین کتاب‌های فارسی دوره پیش‌دبستانی و اول دبستان از لحاظ محتوا و شیوه آموزش زبان فارسی است.

ادبیات و پیشینه پژوهش

یکی از عناصر مهم برنامه درسی، محتواست. برخی از صاحب نظران محتوا را قلب برنامه درسی می دانند و به عنوان یکی از جنبه های برنامه درسی به معنای دانش ها، مهارت ها، فرایندها و نگرش - هایی است که از طریق تجربیات یادگیری انتخاب و سازمان دهی شده، سپس به فراگیران ارائه می شود (فرمیپنی فراهانی، ۱۳۷۸). برنامه درسی زبان آموزی در میان دیگر برنامه های درسی دوره ابتدایی از اهمیت بسزایی برخوردار است و نه تنها در تحکیم و تثبیت روابط اجتماعی مؤثر است، بلکه یادگیری سایر مواد درسی، چون ریاضی، علوم و مطالعات اجتماعی را تسهیل کرده و تعمیق می بخشد (قاسم پور، ۱۳۸۵). اجرای یک برنامه درسی زبان آموزی مطلوب به دانش آموزان امکان می دهد که روابط بین فردی مؤثرتری برقرار کنند، اطلاعات مهمی کسب نمایند و به طرز مناسبی به پیام های شفاهی واکنش نشان دهند. ازین رو، برنامه درسی به عنوان نظامی بهینه و مدون برای آموزش محتوای واحدهای درسی به دانش آموزان در مدارس به کار می رود (فاریس^۹، ۲۰۱۱). هر الگوی برنامه درسی مجموعه ای از عوامل و عناصر منظم و منسجم، شامل روش تدریس، محتوا و مواد آموزشی، اهداف و مهارت های مربی و فعالیت یادگیرنده و ارزشیابی است (استفان^{۱۰}، ۲۰۱۰). بر این اساس، برای ارائه یک الگوی مطلوب برنامه درسی زبان آموزی در دوره ابتدایی لازم است از یافته های علوم تربیتی به طور عام و علم برنامه ریزی درسی به طور خاص و نیز اندیشه های برجسته برخی مکاتب روان شناسی و زبان شناسی استفاده شود. به کارگیری علمی و عملی اصول و معیارهای دانش برنامه ریزی درسی در مراحل طراحی، اجرا و ارزشیابی برنامه درسی زبان آموزی موجب تعادل در سیر منطقی آموزش و توسعه و تعمیق مفاهیم مورد نظر می شود. در نتیجه، امکان وصول به هدف های برنامه بیشتر شده و محتوای آموزشی با نیازهای دانش آموزان و انتظارات جامعه همسو می گردد (عربی جونقانی، سلطانی و اسمی، ۱۳۹۶).

تحلیل کتاب درسی به دست اندرکاران و مؤلفین کتاب های درسی کمک می کند تا هنگام تهیه و تدوین و یا گزینش و تجدیدنظر در آن ها تصمیمات معقولانه تری اتخاذ کنند. یکی از انواع تحلیل ها، تحلیل محتواست. تحلیل محتوا یک روش پژوهشی منظم برای توصیف عینی و کمی محتوای کتاب ها و متون برنامه درسی و یا مقایسه پیام ها و ساختار محتوا با اهداف برنامه درسی است (واشقانی فراهانی و علی پور، ۱۳۸۲).

در این قسمت به مرور پیشینه مرتبط با تحقیق می پردازیم:

داکرل و لیندسی^{۱۱} (۲۰۱۳) اذعان کرده اند کودکانی که مشکلات زبانی و گفتاری خود را در دوره قبل از دبستان مرتفع نمی کنند، به طور عمده در استفاده از برنامه های رسمی آموزش و پرورش

_____ بررسی فاصله موجود بین کتاب‌های فارسی دوره پیش دبستانی ...

صدمه می‌بینند؛ چراکه برنامه‌های آموزشی مستلزم به‌کارگیری زبان است. نتایج تحقیقات نشان - دهنده تأثیر مثبت سنجش الفبایی در گروه پیش‌دبستانی و سهولت خواندن در کلاس اولی‌ها بود. آلبرگاریا^{۱۲} (۲۰۱۱) در مقاله‌ای به تأثیر برخی از مهارت‌های شناختی در افزایش توانایی مهارت‌های خواندن و نوشتن در بین دانش‌آموزان پرداخته‌است. وی بیان می‌کند که برای مدت‌های طولانی هوش به‌منزله صفتی ثابت شناخته می‌شد که مبتنی بر ظرفیت حافظه بود؛ اما امروزه در جهان متغیر و متنوع این نوع توانایی لزوماً باعث موفقیت در زندگی و به‌ویژه در مدرسه و دانشگاه نمی‌شود. لذا برای افزایش توانایی مهارت‌های خواندن و نوشتن می‌توان هوش را با مجموعه‌ای از مهارت‌های شناختی تقویت کرد که از آن جمله می‌توان به مهارت‌های تفکر انتقادی، خلاقیت، و پرسشگری اشاره کرد.

یافته‌های پالمر و همکارانش (۱۹۷۹) نشان می‌دهند دانش‌آموزانی که در برنامه‌های آموزش پیش از دبستان شرکت کرده‌اند، در مقایسه با گروه گواه در آزمون‌های خواندن، حساب و کاربرد زبان، نمرات بالاتری به‌دست آوردند و کمتر به کلاس‌های تقویتی احتیاج‌داشتند و نیز به‌طور کلی گرایش کمتری به رفتارهای ضداجتماعی نشان می‌دادند (به نقل از مفیدی و سبزه، ۱۳۸۸). چنانی و عبدالخانی (۱۳۹۳) در مطالعه خود نشان دادند که زبان گفتاری، شامل مهارت‌های واژگانی و دستوری، در دانش‌آموزانی که دوره پیش‌دبستانی را گذرانده بودند، به‌طور معنی‌داری بیشتر از دانش‌آموزانی است که دوره پیش‌دبستانی را نگذرانده بودند. به‌علاوه، یافته‌ها نشان داد که تفاوت معنی‌داری بین دختران و پسران از نظر رشد زبان وجود دارد. مفیدی و سبزه (۱۳۸۸) در پژوهش خود نشان دادند رشد زبان گفتاری که شامل مهارت‌های واژگانی و دستوری است، در دانش‌آموزان پایه اول ابتدایی که دوره پیش‌دبستانی را گذرانده‌اند، از دانش‌آموزان همپایه خود که این دوره را نگذرانده‌اند، بیشتر است.

روش پژوهش

مطالعه حاضر توصیفی و از نوع تحلیل محتواست. تحلیل محتوا (در این مطالعه با رویکرد کمی) روشی است که به صورت منظم و عینی به توصیف و تحلیل محتوای آشکار اطلاعات می‌پردازد. در این روش پیام‌ها یا اطلاعات به‌صورت منظم کدگذاری و به‌نحوی طبقه‌بندی می‌شوند که پژوهشگر بتواند آن‌ها را به‌صورت کمی تجزیه و تحلیل کند (دلاور، ۱۳۸۲). درحقیقت، تحلیل محتوا کمک می‌کند تا مفاهیم، اصول، نگرش‌ها، باورها و تمام اجزای مطرح‌شده در قالب درس‌های

کتاب، مورد بررسی علمی قرار گرفته و با هدف‌های برنامه‌درسی، مقایسه و ارزشیابی شود (محمدی‌مهر، ۱۳۸۷). جامعه آماری شامل تمامی کتاب‌های درسی فارسی دوره پیش‌دبستانی و پایه اول ابتدایی سال تحصیلی ۹۸-۹۷ است که در مطالعه حاضر با استفاده از شیوه نمونه‌گیری هدفمند، کتب فارسی «بخوانیم و بنویسیم» به‌عنوان نمونه در نظر گرفته شدند. با توجه به ماهیت موضوع پژوهش و محدودیت جامعه آماری از نمونه‌گیری صرف‌نظر شد و کل آن‌ها به‌عنوان نمونه مدنظر قرار گرفتند. واحد تحلیل در این مطالعه، مفاهیم و واژه‌های درون متن و پرسش‌های مرتبط با درس فارسی است، نه جملات و مفاهیم پراکنده. مقوله‌بندی و تعیین شاخص‌ها در این تحقیق با روش جعبه‌ای^{۱۳} انجام پذیرفت. همچنین باید اضافه کرد که واحد ثبت^{۱۴}، مضمون و روش شمارش نیز، فراوانی است. در مطالعه حاضر، از روش شمارش و گزارش فراوانی و درصد و مقایسه فراوانی‌ها استفاده شد. در این پژوهش، ابزار گردآوری داده‌ها، چک‌لیست محقق‌ساخته بود که به‌منظور ساخت آن، پس از مطالعه مبانی نظری موضوع و بررسی اهداف فرم تحلیل محتوا در مفاهیم، مقوله‌ها و طبقات مرتبط، تقسیم‌بندی و توصیف و تحلیل شد.

یافته‌های تحقیق

بخش اول: کتاب پیش‌دبستانی

موضوعات و مفاهیم برنامه‌درسی «آموزش زبان فارسی پیش‌دبستانی» عبارتند از: الف) موضوعات و مفاهیم دانشی و ارزشی، ب) موضوعات و مفاهیم زبانی و ادبی، ج) موضوعات و مفاهیم نگارشی و املائی.

تحلیل محتوای دوازده نگاره کتاب پیش‌دبستانی به ترتیب ذیل انجام شد:

الف) مجموعه دنیای رنگارنگ من (۱)، کتاب «من کی ام؟» (پیش‌دبستانی)

جدول (۱): ساختار و محتوای نگاره اول (توانایی‌های من) به تفکیک مفاهیم، مهارت‌ها، واژه‌ها، شعرها و تصاویر

همان‌طور که در جدول فوق ملاحظه می‌شود، از نظر مفاهیم، دیدن، شنیدن، چشیدن، بوییدن، لمس کردن، فکر کردن و حرکت و از نظر مهارت‌ها، توانایی‌های مرتبط با حواس پنج‌گانه و همچنین تفکر و تحرک، ضریب اهمیت بیشتری در این نگاره داشته‌اند.

نگاره اول	مفاهیم	مهارت‌ها	واژه‌ها	شعرها	تصاویر
توانایی‌های من	- دیدن - شنیدن - چشیدن - بوییدن - لمس- کردن - فکر کردن - حرکت- کردن	- توانایی خوب و دقیق دیدن اشیا و پیرامون خود - توانایی خوب گوش کردن و شنیدن صداها - چشیدن طعم‌های مختلف (ترش، شیرین، شور، تلخ) - توانایی بوییدن و نقش و اهمیت آن - توانایی لمس کردن اشیای مختلف (زبری، نرمی، صافی، سختی، نازکی، کلفتی و...) - توانایی فکر کردن و نقش و اهمیت آن در زندگی - توانایی حرکت کردن و نقش آن در زندگی	- دیدن - شنیدن - چشیدن - بوییدن - لمس- کردن - فکر کردن - حرکت کردن	- گنجشکه چیک چیک می‌کنه - یه روز علی تو باغچه‌اش...	- دیدن اشیا با ذره‌بین و دقیق - صدای شپشور، طبل، پرندگان، رعد و برق - طعم‌های مختلف - بوییدن گل - دوچرخه- سواری - طناب‌بازی -بدمینتون

جدول (۲): ساختار و محتوای نگاره دوم (نیازهای من) به تفکیک مفاهیم، مهارت‌ها، واژه‌ها، شعرها و تصاویر

نگاره دوم	مفاهیم	مهارت‌ها	واژه‌ها	شعرها	تصاویر
نیازهای من	- غذای مفید - خواب و استراحت کافی - ورزش و تحرک بدنی مناسب - پوست شاداب، دندان سالم	- خواب و استراحت کافی - ورزش یکی از نیازهای انسان و دلیل شادی - رعایت بهداشت فردی در حفاظت از پوست و دندان	- غذای مفید - خواب و استراحت - ورزش و تحرک بدنی - پوست شاداب، دندان سالم	- می- خورم و قوی می- شم	- غذاهای مفید مقل انواع میوه سبزیجات و... - بازی رایانه‌ای - ورزش گروهی - وسایل شخصی

همان‌طور که در جدول فوق ملاحظه می‌شود، از نظر مفاهیم، تغذیه مناسب، ورزش، شادابی و استراحت کافی و از نظر مهارت‌ها، رعایت بهداشت فردی و ورزش کردن برای تندرستی، ضریب اهمیت بیشتری در این نگاره داشته‌اند.

جدول (۳): ساختار و محتوای نگاره سوم (احساسات من) به تفکیک مفاهیم، مهارت‌ها، واژه‌ها، شعرها و تصاویر

نگاره سوم	مفاهیم	مهارت‌ها	واژه‌ها	شعرها	تصاویر
احساسات من	- شادی - غم - خشم - ترس	- شناخت احساس شادی - شناخت احساس غم و نحوه درست برخورد با آن - شناخت احساس خشم و عصبانیت و نحوه برخورد صحیح با آن - شناخت احساس خشم و عصبانیت و نحوه برخورد صحیح با آن	- شادی - غم - خشم - ت رس	- شعرها	- شرکت در کلاس نقاشی و جشن تولد - بازی با بچه‌ها - دعوی بچه‌ها برای به دست آوردن یک اسباب بازی خاص - ترس از حیواناتی مثل مار، موش، عقرب - ترس از صدای رعد و برق - ترس از تنهایی

همان‌طور که در جدول فوق ملاحظه می‌گردد، از نظر مفاهیم، احساسات و حالت‌های روحی و روانی و از نظر مهارت‌ها، چگونگی مدیریت این احساسات، ضریب اهمیت بیشتری در این نگاره داشته‌اند.

ب) مجموعه دنیای رنگارنگ من (۲)، کتاب «خدای مهربانم» (پیش‌دبستانی)

جدول (۴): ساختار و محتوای نگاره چهارم (شناخت خدا) به تفکیک مفاهیم، مهارت‌ها، واژه‌ها، شعرها و تصاویر

نگاره چهارم	مفاهیم	مهارت‌ها	واژه‌ها	شعرها	تصاویر
شناخت خدا	- نظم - شب و روز - بزرگ‌شدن و رشد انسان - چهار فصل	- رعایت نظم و انضباط - دقت و تفکر در آفرینش	- خورشید - ماه - شب - روز - نظم - بهار - تابستان - پاییز - زمستان	- چهار فصل	- تصویر ماه و خورشید - تصویر چهار فصل

همان‌طور که در جدول فوق ملاحظه می‌شود، از نظر مفاهیم، نظم، شب و روز، رشد انسان، فصل‌ها و از نظر مهارت‌ها، رعایت نظم و انضباط و کارکردهای آن و تفکر در آفرینش ضریب اهمیت بیشتری در این نگاره داشته‌اند.

بر اساس ساختار و محتوای نگاره پنجم (ارتباط با خدا) به تفکیک مفاهیم، مهارت‌ها، واژه‌ها، شعرها و تصاویر معلوم شد که از نظر مفاهیم، آشنایی با کتاب آسمانی، دعا و راز و نیاز با خدا و از نظر مهارت‌ها، نماز خواندن و دعا کردن و رعایت آداب اماکن مذهبی، ضریب اهمیت بیشتری در این نگاره داشته‌اند.

بر اساس ساختار و محتوای نگاره ششم (خشنودی خدا) به تفکیک مفاهیم، مهارت‌ها، واژه‌ها، شعرها و تصاویر معلوم شد که از نظر مفاهیم، آشنایی با امامان، محبت و ادب و احترام به والدین و از نظر مهارت‌ها، راه‌های به دست آوردن خشنودی امامان و خداوند و راضی نگه داشتن والدین، ضریب اهمیت بیشتری در این نگاره داشته‌اند.

ج) مجموعه دنیای رنگارنگ من (۳)، کتاب «اطرافیانم» (پیش دبستانی)

بر اساس ساختار و محتوای نگاره هفتم (نقش اعضای خانواده) به تفکیک مفاهیم، مهارت‌ها، واژه‌ها، شعرها و تصاویر معلوم شد که از نظر مفاهیم، آشنایی با اعضا و نقش افراد خانواده و از نظر مهارت‌ها، ارتباط با اعضای خانواده، مهارت‌های زندگی و همکاری در امور خانه، ضریب اهمیت بیشتری در این نگاره داشته‌اند. بر اساس ساختار و محتوای نگاره هشتم (دوستان و آشنایان) به

تفکیک مفاهیم، مهارت‌ها، واژه‌ها، شعرها و تصاویر معلوم شد که از نظر مفاهیم، آشنایی با نقش همسایه و احترام به او و از نظر مهارت‌ها، ارتباط با اعضای خانواده، مهارت‌های زندگی و ارتباط درست با همسایه، ضریب اهمیت بیشتری در این نگاره داشته‌اند. بر اساس ساختار و محتوای نگاره نهم (فامیل) به تفکیک مفاهیم، مهارت‌ها، واژه‌ها، شعرها و تصاویر معلوم شد که از نظر مفاهیم، آشنایی با نوع ارتباطات فامیلی (عمه، خاله، عمو...) و نسبت‌های آن با کودک و از نظر مهارت‌ها، ارتباط با بستگان و اقوام و آشنایان، ضریب اهمیت بیشتری در این نگاره داشته‌اند.

د. مجموعه دنیای رنگارنگ من (۴)، کتاب «محیط اطرافم» (پیش‌دبستانی)

بر اساس ساختار و محتوای نگاره دهم (گیاهان) به تفکیک مفاهیم، مهارت‌ها، واژه‌ها، شعرها و تصاویر معلوم شد که از نظر مفاهیم، آشنایی با انواع گیاهان، رشد آن‌ها و ساختارشان و از نظر مهارت‌ها، مراقبت از گیاهان، ضریب اهمیت بیشتری در این نگاره داشته‌اند.

بر اساس ساختار و محتوای نگاره یازدهم (حیوانات) به تفکیک مفاهیم، مهارت‌ها، واژه‌ها، شعرها و تصاویر معلوم شد که از نظر مفاهیم، آشنایی با انواع حیوانات و تفاوت‌های بین آن‌ها و از نظر مهارت‌ها، مراقبت از خود در برابر حیوانات خطرناک و مراقبت و ارتباط با حیوانات، ضریب اهمیت بیشتری در این نگاره داشته‌اند.

بر اساس ساختار و محتوای نگاره دوازدهم (آب و هوا) به تفکیک مفاهیم، مهارت‌ها، واژه‌ها، شعرها و تصاویر معلوم شد که از نظر مفاهیم، آشنایی با انواع آب و هوا و تفاوت‌های بین آن‌ها و از نظر مهارت‌ها، مراقبت از خود در برابر خطرات محیطی، ضریب اهمیت بیشتری در این نگاره داشته‌اند.

بخش دوم: کتاب فارسی اول دبستان

ساختار و محتوای فارسی اول دبستان به شکلی است که ذیلاً از نظر می‌گذرد:

۱) بخش اول: نگاره‌ها

این بخش در واقع جانشین لوحه‌ها در کتاب‌های پیشین است. ده نگاره برای چهار هفته پیش‌بینی شده‌است که شامل ده موضوع است: خانواده، در راه مدرسه، حیاط مدرسه، کلاس، بوستان (پارک)، طبیعت و مزرعه، باغ وحش، مسجد، عید نوروز.

۱-۱. تصویر بزرگ آموزشی

الف) محتوا

شامل یک مفهوم مرکزی است که متن و تصاویر حول محور آن سازمان‌یافته‌است و سپس اجزایی برای آن در نظر گرفته شده‌است؛ برای نمونه: اعضای یک خانواده.

ب) هدف

- آموزش مفاهیم متناسب با برنامه درسی زبان فارسی و همسو با برنامه درسی ملی
- پرورش و تقویت مهارت‌های زبانی
- یافتن واژه مناسب برای تمرین بیشتر و تقویت توانایی تشخیص شکل نوشتاری و آوایی
- آشنایی با مفاهیم کلیدی سایر حوزه‌ها در یادگیری (علوم، ریاضی، هنر، دینی و قرآن، تربیت بدنی - رویکرد تلفیق)
- توانایی کاربرد آموخته‌ها در متن زندگی
- تقویت نگرش مثبت نسبت به زبان فارسی

۱-۲. تصویرک‌ها

الف) محتوا: تعدادی تصویر بین ۴ تا ۱۰ تصویر مرتبط با تصویر بزرگ آموزشی.

ب) هدف

• انطباق تصویرک و واژه‌ها

• تقویت مهارت‌های شفاهی زبان (گوش دادن، سخن گفتن)

• گسترش گنجینه واژگانی با تکیه بر تصویرخوانی

۳-۱. فعالیت‌ها و تجربه‌های یادگیری

تعداد فعالیت‌های یادگیری باتوجه‌به توان درک و دریافت و میزان پیشرفت سوادآموزی از نگاره یک تا ده، متفاوت است و بر پایه رعایت اصل حرکت از ساده به دشوار و نیز با توجه به توانایی ذهنی و زبانی کودکان، این فعالیت‌ها سازمان‌دهی شده‌است؛ بنابراین در نگاره‌ها حدود دو تا شش فعالیت پیش‌بینی شده‌است. فعالیت‌های یادگیری به گونه‌ای سامان یافته، در چند بخش ارائه می‌شود.

۲) بخش دوم: آموزش نشانه‌ها

این بخش که به آموزش نشانه‌ها (الفبای فارسی) اختصاص دارد، از درس اول شروع می‌شود و شامل شش قسمت زیر است:

قسمت اول: تصویر بزرگی است که جهت ایجاد فضای مناسب برای شروع آموزش، بهانه ایجاد گفت‌وگو و یافتن واژه کلیدی طراحی شده‌است. معلم می‌تواند برای ایجاد تحرک و رقابت سالم در مشارکت جمعی از این تصویر استفاده کند.

قسمت دوم: شامل سه تا شش تصویر کوچک است که از متن تصویر بزرگ صفحه استخراج شده و زیر هر تصویر نام آن نوشته شده‌است.

قسمت سوم: شامل واژه‌های کلیدی هر درس است و در هر واژه یک صدا با رنگ قرمز آمده که هدف اصلی درس، تدریس همان صداست؛ با این توضیح که چون صدا به صورت مجرد برای نوآموز هیچ مفهومی را القا نمی‌کند، در قالب یک واژه آشنا آمده‌است. سوق دادن نوآموز به یافتن رابطه بین تصویرها و نام آن‌ها (واژه‌های کلیدی) مهم‌ترین بخش آموزش است. کار اصلی معلم پس از یافتن واژه‌های کلیدی، به همین قسمت متمرکز می‌شود.

قسمت چهارم: متن آهنگین و تقریباً کوتاهی است که هدف از آن آشناسدن چشم نوآموز به هیئت دیگری از واژه است؛ به شکلی یک پارچه به خط تحریری.

قسمت پنجم: هیئت درشت و خوانای شکل یا اشکال حرف تدریس شده در آن روز است تا نوآموز ابعاد مختلف آن را در گوشه سمت چپ و پایین صفحه به خوبی از نظر بگذراند.

قسمت ششم: طرح انگشت اشاره است که حرف آموزش داده شده در روز قبل (با رنگ سیاه)، حرف آموزش داده شده در همان روز (با رنگ قرمز) و حرفی که روز بعد آموزش داده خواهد شد (با رنگ آبی) در سه جای مشخص بدنه آن نقش بسته است. این حرف‌ها تا پایان تدریس نشانه‌ها (۱) افزایش می‌یابند و نوآموز با یک نگاه به انگشت اشاره آنچه را تا کنون آموخته، همیشه پیش چشم خواهد داشت و از افزایش روند آموزش رضایت خواهد داشت.

تحلیل محتوای ۱۰ نگاره و ۲۲ درس کتاب فارسی اول دبستان به ترتیب ذیل انجام شد:

بخش اول: نگاره‌ها

هر نگاره عنوان و موضوع خاصی دارد که دربرگیرنده مطالب آن نگاره است.

جدول (۵): ساختار و محتوای نگاره اول به تفکیک مفاهیم، مهارت‌ها، واژه‌ها، شعرها و تصاویر

تصاویر	شعرها	واژه‌ها	مهارت‌ها	مفاهیم	
- شناخت اعضای خانواده و رابطه عاطفی آنها	- خدای مهربان	- بابا - مادر - امین	- توانایی تلفظ کلید واژه‌های بابا، مادر، امین - توانایی رسم خطوط عمودی صحیح نوشتن - کامل کردن یک طرح ناتمام و رنگ-آمیزی آن - توانایی مشاهده دقیق تصویر، توانایی تشخیص جهت‌ها و رنگ‌ها - مهارت شعرخوانی - مهارت تصویرخوانی	- آشنایی با نهاد خانواده، اعضا و وظایف هر یک - احترام گذاشتن به افراد خانواده - آشنایی با ابزارها و وسایل زندگی	نگاره ۱

جدول (۵) ساختار و محتوای نگاره اول را به تفکیک مفاهیم، مهارت‌ها، واژه‌ها، شعرها و تصاویر نشان می‌دهد. در قسمت مفاهیم، خانواده، و در قسمت مهارت‌ها، تلفظ، رسم الخط، تصویرخوانی، رنگ‌آمیزی و شعرخوانی دارای اهمیت بیشتری هستند.

جدول (۶): ساختار و محتوای نگاره دوم به تفکیک مفاهیم، مهارت‌ها، واژه‌ها، شعرها و تصاویر

تصاویر	شعرها	واژه‌ها	مهارت‌ها	مفاهیم	
-	-	- کفش - کتاب - کیف - آبی	- توانایی رسم خطوط افقی از راست به چپ و خمیده - توانایی ارتباط صمیمی - توانایی تلفظ کلمات - کلیدی درس - رسم، تلفظ، معاشرت، تصویرخوانی	- آشنایی با وظایف اعضای خانواده - انجام دادن وظایف شخصی - رعایت بهداشت فردی - آشنایی با نظم و ترتیب در انجام وظایف - خانواده، بهداشت، مسئولیت‌پذیری	نگاره ۲

در جدول (۶) در قسمت مفاهیم، خانواده، بهداشت و نظم و در قسمت مهارت‌ها، رسم الخط، تلفظ و مهارت‌های ارتباطی، دارای ضریب اهمیت بیشتری هستند.

جدول (۷): ساختار و محتوای نگاره سوم به تفکیک مفاهیم، مهارت‌ها، واژه‌ها، شعرها و تصاویر

تصاویر	شعرها	واژه‌ها	مهارت‌ها	مفاهیم	
- مشاغل و حرفه‌ها	-	- آزاده - مسجد - مدرسه - آب	- توانایی شناخت رنگ‌ها - رعایت نکات ایمنی مربوط به عبور و مرور - توانایی رسم الخط عمودی - رسم، نظم، تصویرخوانی	- آشنایی با مقررات و قوانین عبور و مرور - آشنایی فرزندان با نقش والدین خود - آشنایی با محیط بیرون از خانه - آشنایی با نقش پلیس در جامعه - آشنایی با مشاغل - خانواده، پلیس، مشاغل، نظم	نگاره ۳

طبق جدول فوق، در قسمت مفاهیم، خانواده، مقررات، نظم و امنیت عمومی و حرفه‌ها و در قسمت مهارت‌ها رسم‌الخط، رعایت نظم عمومی و رنگ‌آمیزی دارای اهمیت بیشتری هستند.

جدول (۸): ساختار و محتوای نگاره چهارم به تفکیک مفاهیم، مهارت‌ها، واژه‌ها، شعرها و تصاویر

تصاویر	شعرها	واژه‌ها	مهارت‌ها	مفاهیم	
- فعالیت گروهی - بهداشت - مهارت‌های اجتماعی	- راه - مدرسه	- مدرسه - مدیر - کتاب - آب - کلاس - آبی	- توانایی رسم الخط خمیده و دنداندار - انطباق تصاویر با کلمات - توانایی تلفظ کلیدواژه‌ها - کاربرد حواس - گوش کردن - سخن گفتن	- آشنایی با نهاد مدرسه و مقررات آن - آشنایی با پرچم ایران و توجه به رنگ‌های آن - بهداشت فردی - رعایت نظم و ترتیب	نگاره ۴

طبق جدول فوق، در قسمت مفاهیم، مدرسه، بهداشت، نظم و پرچم و در قسمت مهارت‌ها، رسم‌الخط، تلفظ، گفتن و شنیدن و تصویرخوانی، دارای اهمیت بیشتری هستند.

براساس ساختار و محتوای نگاره پنجم به تفکیک مفاهیم، مهارت‌ها، واژه‌ها، شعرها و تصاویر معلوم شد در قسمت مفاهیم، مقررات کلاس درس و نقش معلم و در قسمت مهارت‌ها، تلفظ، ادب و احترام و معلم، دارای اهمیت بیشتری هستند.

براساس ساختار و محتوای نگاره ششم به تفکیک مفاهیم، مهارت‌ها، واژه‌ها، شعرها و تصاویر معلوم شد در قسمت مفاهیم، تفریح و سرگرمی در بوستان‌ها و در قسمت مهارت‌ها، کارگروهی، رسم‌الخط، تلفظ و صرفه‌جویی، دارای اهمیت بیشتری هستند.

براساس ساختار و محتوای نگاره هفتم به تفکیک مفاهیم، مهارت‌ها، واژه‌ها، شعرها و تصاویر معلوم شد در قسمت مفاهیم، زندگی روستایی، تغذیه مناسب و همکاری و همدلی و در قسمت مهارت‌ها، رسم‌الخط و تلفظ، دارای اهمیت بیشتری هستند.

براساس ساختار و محتوای نگاره هشتم به تفکیک مفاهیم، مهارت‌ها، واژه‌ها، شعرها و تصاویر معلوم شد در قسمت مفاهیم، باغ وحش و زندگی حیوانات و در قسمت مهارت‌ها، تلفظ، رسم‌الخط و ارتباط با حیوانات، دارای اهمیت بیشتری هستند.

۴۱

براساس ساختار و محتوای نگاره نهم به تفکیک مفاهیم، مهارت‌ها، واژه‌ها، شعرها و تصاویر معلوم شد در قسمت مفاهیم، قرآن و مسجد و در قسمت مهارت‌ها، وضوگرفتن، آداب مسجد، رسم‌الخط و تلفظ، دارای اهمیت بیشتری هستند.

براساس ساختار و محتوای نگاره دهم به تفکیک مفاهیم، مهارت‌ها، واژه‌ها، شعرها و تصاویر معلوم شد در قسمت مفاهیم، عید نوروز، آداب و رسوم و نقش پدر و مادر بزرگ در خانواده و در قسمت مهارت‌ها، مهارت‌های اجتماعی، ادب، رسم‌الخط و تلفظ، دارای اهمیت بیشتری هستند.

بخش دوم: آموزش نشانه‌ها (یک)

جدول (۹): محتوا و ساختار درس اول به تفکیک مفاهیم، مهارت‌ها، واژه‌ها، نشانه‌ها،

شعرها و تصاویر

درس اول	مفاهیم	مهارت‌ها	واژه‌ها	شعرها	تصاویر
	- معرفی صدا و نشانه (آ) و (ب) - نقش آب و باران در طبیعت - صرفه‌جویی آب - موارد استفاده از آب و باران - نکات بهداشتی درباره آب	- توانایی خواندن و نوشتن صدای (آ) و (ب) در کلمات - توانایی نوشتن صدای (آ) و (ب) - تصویرخوانی	-آب -آبی - دریا -باران -باد	-آ -ب ب	- تابیدن خورشید به آب دریا - تشکیل ابرها در آسمان - بارش باران روی دریا - تأکید بر رنگ آبی

همان‌طور که در جدول فوق ملاحظه می‌شود، از نظر مفاهیم، معرفی صدا و نشانه جدید، صرفه‌جویی آب، بهداشت آب و از نظر مهارت‌ها، توانایی خواندن و نوشتن، تشکیل ابرها و تصویرخوانی دارای ضریب اهمیت بیشتری در این درس هستند.

جدول (۱۰): محتوا و ساختار درس دوم به تفکیک مفاهیم، مهارت‌ها، واژه‌ها، نشانه‌ها، شعرها و تصاویر

درس دوم	مفاهیم	مهارت‌ها	واژه‌ها	نشانه‌ها	شعرها	تصاویر
	- معرفی صدا و نشانه (آ) و (د) - آثار قدرت خدا (ابر، باد و...) - بهره‌گیری از طبیعت در زندگی - نقش ابر در چرخه تشکیل آب - تأثیر باد در حرکت ابرها	- توانایی نوشتن شکل‌های مختلف صدای (آ) و (د) - توانایی خواندن کلمات با صداهای (آ) و (د)	- آبر - آمین - بادبادک - باد - ذریا - داد	- آ - د	- مهربان - تر از مادر	- توجه به طبیعت با نقاشی

همان‌طور که در جدول فوق ملاحظه می‌شود، از نظر مفاهیم، معرفی صدا و نشانه جدید، قدرت خدا، طبیعت، ابر و باد و از نظر مهارت‌ها، توانایی خواندن و نوشتن و نقاشی، دارای ضریب اهمیت بیشتری در این درس هستند.

بر اساس ساختار و محتوای درس سوم به تفکیک مفاهیم، مهارت‌ها، واژه‌ها، شعرها و تصاویر معلوم شد از نظر مفاهیم، معرفی صدا و نشانه جدید، مدرسه و مقررات آن، بهداشت در مدرسه، احترام به مدرسه همکلاسی‌ها و اولیای مدرسه و از نظر مهارت‌ها، توانایی خواندن و نوشتن صداها و کلمات، تشخیص صدای جدید در کلمات و ادب و احترام به معلم، دارای ضریب اهمیت بیشتری در این درس هستند.

براساس ساختار و محتوای درس چهارم به تفکیک مفاهیم، مهارت‌ها، واژه‌ها، شعرها و تصاویر معلوم شد از نظر مفاهیم، معرفی صدا و نشانه جدید، آشنایی با انواع میوه، آشنایی با بازی‌های مختلف، احترام به مادر، بازی با وسایل، کار گروهی و ورزش و تندرستی و بهداشت بازی و از نظر مهارت‌ها، توانایی خواندن و نوشتن صداها و کلمات، تشخیص صدای جدید در کلمات، احترام به مادر و ایمنی در بازی، دارای ضریب اهمیت بیشتری در این درس هستند.

براساس ساختار و محتوای درس پنجم به تفکیک مفاهیم، مهارت‌ها، واژه‌ها، شعرها و تصاویر معلوم شد از نظر مفاهیم، معرفی صدا و نشانه جدید، آشنایی با پدیده‌های «ابر، باد، باران»، همکاری در امور خانه، نان و فرایند تولید آن، پوشش مناسب در روزهای بارانی و از نظر مهارت‌ها، توانایی خواندن و نوشتن صداها و کلمات، تشخیص صدای جدید در کلمات، دارای ضریب اهمیت بیشتری در این درس هستند.

براساس ساختار و محتوای درس ششم به تفکیک مفاهیم، مهارت‌ها، واژه‌ها، شعرها و تصاویر معلوم شد از نظر مفاهیم، معرفی صدا و نشانه جدید، آشنایی با کشور ایران، آشنایی با اقوام ایرانی، آشنایی با نقشه ایران، آشنایی با رنگ‌های مختلف با تأکید بر رنگ‌های پرچم ایران، آشنایی با نام دریاها شمال و جنوب کشور و از نظر مهارت‌ها، توانایی خواندن و نوشتن صداها و کلمات، تشخیص صدای جدید در کلمات و دفاع از کشور، دارای ضریب اهمیت بیشتری در این درس هستند.

براساس ساختار و محتوای درس هفتم به تفکیک مفاهیم، مهارت‌ها، واژه‌ها، شعرها و تصاویر معلوم شد از نظر مفاهیم، معرفی صدا و نشانه جدید، استخر و شنا، آشنایی با اعضای مختلف بدن و مراقبت از آن‌ها و آشنایی با پرندگان و از نظر مهارت‌ها، توانایی خواندن و نوشتن صداها و کلمات، تشخیص صدای جدید در کلمات و رعایت نکات ایمنی در شنا، دارای ضریب اهمیت بیشتری در این درس هستند.

براساس ساختار و محتوای درس هشتم به تفکیک مفاهیم، مهارت‌ها، واژه‌ها، شعرها و تصاویر معلوم شد از نظر مفاهیم، معرفی صدا و نشانه جدید، نقش و اهمیت مادر بزرگ در خانواده و بازی و ایمنی در ساحل و از نظر مهارت‌ها، توانایی خواندن و نوشتن صداها و کلمات، تشخیص صدای جدید در کلمات و رعایت ایمنی در ساحل، دارای ضریب اهمیت بیشتری در این درس هستند.

براساس ساختار و محتوای درس نهم به تفکیک مفاهیم، مهارت‌ها، واژه‌ها، شعرها و تصاویر معلوم شد از نظر مفاهیم، معرفی صدا و نشانه جدید و جانوران مختلف و زندگی آن‌ها و از نظر مهارت‌ها، توانایی خواندن و نوشتن صداها و کلمات، تشخیص صدای جدید در کلمات، ورزش و تدبیر در امور، دارای ضریب اهمیت بیشتری در این درس هستند.

براساس ساختار و محتوای درس دهم به تفکیک مفاهیم، مهارت‌ها، واژه‌ها، شعرها و تصاویر معلوم شد از نظر مفاهیم، معرفی صدا و نشانه جدید و آشنایی با پرواز، جنگل، پرندگان و هواپیما و از نظر مهارت‌ها، توانایی خواندن و نوشتن صداها و کلمات، تشخیص صدای جدید در کلمات و ورزش کردن، دارای ضریب اهمیت بیشتری در این درس هستند.

به همین ترتیب تا درس بیست و دوم کتاب اول دبستان مورد تحلیل محتوا قرار گرفت.

خلاصه مفاهیم کتاب فارسی سال اول

۱ - نکات دستوری و زبانی

مبنای آموزش‌های زبانی در کتاب فارسی سال اول، آموزش نشانه‌ها و شکل‌های مختلف آن است و تمامی فعالیت‌ها و تمرین‌ها، پیرامون آموزش صامت‌ها و مصوت‌های زبان فارسی است.

۲ - نکات نگارشی و رسم الخطی

- در کتاب فارسی اول، دانش آموز با مفهوم جمله و جمله‌نویسی و ارتباط جمله‌ها برای ساختن یک بند معنی‌دار آشنا می‌شود.
- در حوزه رسم الخطی، دانش آموز سه مفهوم نقطه، علامت سؤال و ویرگول و کاربرد آن‌ها را در جمله به‌طور غیرمستقیم و به شکل کاربردی فرامی‌گیرد.
- با ساختار جمله و جمله‌سازی آشنا می‌شود.

۳- نکات املائی

- دانش‌آموز بتواند شکل نشانه‌های فارسی را درست بنویسد.
- شکل املائی و درست صامت‌های چند شکلی را تشخیص دهد.
- «ه» غیرملفوظ را از «ه» ملفوظ تشخیص دهد.
- شکل املائی کلماتی که در آن‌ها واو معدوله است، مثل خواهر، خواب و ... را تشخیص دهد.
- تشدید و استثناها را به درستی تشخیص دهد.

۴- نکات ادبی

- دانش‌آموز با وزن و آهنگ و موسیقی شعر آشنا می‌شود و نقش قافیه و قافیه‌بندی را از طریق شنیدن شعر درمی‌یابد.
- با قالب داستان برای بیان مفاهیم و با نمایش به‌عنوان یکی از قالب‌های ادبی آشنا می‌شود.
- با طنز و کاریکاتور به‌طور غیرمستقیم آشنا می‌شود.

۵- مفاهیم دانشی

- آشنایی با محیط خارج از خانه، چون خیابان، مغازه و آنچه در مدرسه است.
- آشنایی با محیط مدرسه، ناظم، دوستان، معلم، بخش‌های مدرسه، آداب ورود به کلاس و ...
- آشنایی با پاییز و هم‌زمانی آن برای ورود به مدرسه و تغییر طبیعت و برگ‌ریزان
- آشنایی با فضا و زندگی روستایی، نحوه زندگی و کار در روستا و بچه‌های روستا
- آشنایی با مشاغل روستایی و نقش آن‌ها در زندگی بشر

- آشنایی با عناصر طبیعی چون باد، آب، آفتاب، باران، برف
 - آشنایی با رنگ‌ها
 - آشنایی با میوه‌ها
 - آشنایی با پرندگان و طبیعت، حلزون و ویژگی‌های آن
 - آشنایی با نوشت‌افزار و وسایل بازی
 - آشنایی با حواس و اعضای بدن
 - آشنایی با ورزش، انواع ورزش
- ۶- مفاهیم ارزشی و نگرشی**
- خانواده و اعضای آن و چگونگی همکاری اعضای خانواده با هم و وظایف هر یک
 - خدا و مهربانی او نسبت به همه جانوران و طبیعت و انسان
 - پدر و مادر و نقش آن‌ها در خانواده و مهربانی مادر
 - ایجاد علاقه به محیط کلاس، نحوه نشستن، اجازه گرفتن، سلام و خداحافظی با دوستان
 - هم‌کلاسی و معلم، و مواظبت از وسایل شخصی
 - علاقه‌مندی به کتاب و فواید آن
 - آشنایی با پارک، وسایل بازی، مقررات پارک، مراقبت از گیاهان
 - درخت و میوه و پرندگان و وصف طبیعت به شعر
 - علاقه‌مندی به حیوانات، مراقبت در باغ وحش از خود
 - آشنایی با صداهای طبیعی و صدای حیوانات

- ایجاد علاقه به مسجد، نماز جماعت، بخش‌های مختلف مسجد؛ مثل: مناره، گلدسته، محراب، سجاده و ...

- میوه‌ها و طعم و مزه و رنگ و بوی هریک

- عید نوروز، آیین‌های خاص آن، هفت سین، مفهوم سال نو، دید و بازدید

- دریا و ویژگی‌های آن، قایقرانی، تفریح و شنا در دریا، دریا و موجودات دریایی

- زمستان و ویژگی‌های آن، برف‌بازی، آدم‌برفی و بازی‌های زمستانی

مهارت‌های زبانی

۱ - گوش‌دادن و سخن‌گفتن : ۷۳ تمرین در بخش «گوش‌کن و بگو» از محتوای نگاره‌ها و درس‌ها طراحی شده‌است که به‌طور مستقیم مهارت‌های شنیدن و گفتن را تقویت می‌کند. علاوه-براین، حدود ۲۹ تمرین «ببین و بگو» به‌عنوان تصویرخوانی، ضمن تقویت خوب‌دیدن و دقت در پدیده‌ها، دانش‌آموز را تشویق به گفتن می‌کند. محتوای این تصویرها در ارتباط با موضوعات زبانی و نگرشی و ارزشی درس است.

حدود ۵۲ تمرین نیز با عنوان «به دوستانت بگو» ضمن تقویت مهارت شنیدن در بخش نگاره از موضوعات فراتر از نگاره‌ها (در بخش نگاره‌ها) و در بخش نشانه‌ها از محتوای درس برای درک مطلب سؤالاتی طرح می‌کند. ۱۳ شعر در متن کتاب آمده که برای خواندن جمعی یا فردی در نظر گرفته شده‌است.

۲ - خواندن: در کتاب اول، خواندن به اشکال زیر تقویت می‌شود:

- خواندن واژگان به کمک تصویر در بخش نگاره‌ها (حدود ۶۰ مورد)

- خواندن واژگان بخش نشانه‌ها از طریق بازشناسی دیداری عناصر زبانی اعم از حروف،

کلمات و جمله‌ها (حدود ۷۵۰ کلمه)، کلمات هم‌آغاز و هم‌پایان و ...

- خواندن متن درس‌ها، روان‌خوانی‌ها و درک پیام‌های زبانی و روابط معنایی آن‌ها (حدود ۳۱۲ جمله و ۱۸۰۰ کلمه)
- کتاب‌خوانی که در ابتدا به کمک معلم انجام می‌شود و سپس دانش‌آموز پس از یادگرفتن نشانه‌های ۱ و ۲ به‌طور مستقل قادر به خواندن است.

بحث و نتیجه‌گیری

اگر دوره‌های آموزش زبان به کودکان را بخش‌بندی کنیم، چنین برنامه‌ای خواهیم داشت:

- دوره پیش‌آوایی (آموزش زبان اشاره یا اشاره‌ورزی)
- دوره آوایی (آموزش آواورزی و الفباورزی)
- دوره دیداری (آموزش الفباورزی و نشانه‌ورزی)
- دوره نوشتاری (آموزش خواندن و نوشتن بر پایه زبان‌آموزها)

آموزش زبان در جهان پیشرفته برای هر کودکی با هرگونه نیاز و هرگونه توانایی یا کم‌توانی بیش از این نیست و نمی‌تواند باشد. دوره پیش‌آوایی دوره‌ای آمیخته است که در آن کودکان با توانایی‌های همگانی می‌توانند بشنوند؛ اما نمی‌توانند چیزی بر زبان برانند. این کودکان می‌توانند در دوره پیش‌آوایی برخی از نیازهای پایه خود را با زبان اشاره دریافت کنند و انجام دهند.

پس از دوره پیش‌آوایی نوبت دوره آوایی فرامی‌رسد. در این دوره، کودکان می‌توانند با دستگاه آوایی خود تولید صدا کنند؛ تا جایی که در یک مرحله از رشدشان سرانجام مانند همه انسان‌ها به‌روانی سخن بگویند. آموزش آواورزی در مراحل پایین به کودکان کمکی کند که سرشت کلی آواها، مانند آواهای جانوران و آواهای طبیعی را بشناسند؛ اما در مرحله بالاتر، آن‌ها نیاز دارند که آواهای حروف الفبا را به‌خوبی بر زبان برانند که این کار با آموزش الفباورزی انجام می‌شود. در همین دوره است که کم‌کم کودکان نیاز دارند نشانه‌ها را که خود بخشی از دانش زبانی است، بیاموزند. نشانه‌ورزی به این موضوع اختصاص دارد.

پس از آن، هنگام آموزش خواندن و نوشتن فرامی‌رسد. آموزش زبان نوشتاری به رشد ماهیچه‌ای و کاربرد ریزحرکت‌ها در کودکان وابسته است. کودکان هنگامی می‌توانند مداد یا قلم را در دست بگیرند که ماهیچه‌ها و عصب‌های آن‌ها توانایی پایش ریزحرکت‌ها را داشته باشند.

در حقیقت، بالاترین دوره آموزش زبان به کودکان، یعنی خواندن و نوشتن در جامعه ایران و بر پایه نگاه سنتی، دوره طبیعی آموزش زبان شمرده می‌شود. این دیدگاه، کهنه و نادرست است. آموزش و پرورش به سبب کمبود افزارها و سازوبرگ‌ها و همچنین نیروهای روزآمد متخصص، چشم بر این نکته بسته است. در حوزه آموزش زبان به خردسالان، چندین دهه است که موضوع آموزش پیش‌دبستان در ایران به ماده قانونی برگشته است؛ اما متأسفانه کشور ما یکی از پایین‌ترین نرخ‌های آموزش پیش‌دبستان در جهان را دارد.

نتایج تحقیق نشان می‌دهد که فرایند رشد زبان‌شناختی مورد اشاره در مبانی تئوریک این تحقیق، اگر چه در فارسی اول دبستان تا حدود زیادی مورد توجه قرار گرفته و نیز در کتاب‌های مرتبط با آموزش زبان فارسی در پایه اول ابتدایی تلاش شده تا در کنار آموزش زبان فارسی، بخشی از مهارت‌های زندگی نیز آموزش داده شود، اما در فارسی پیش‌دبستانی این توجه و تلاش بسیار اندک و ناچیز است. از این نظر فارسی پیش‌دبستانی از نظر محتوایی دارای نقاط ضعف زیادی است که نیازمند بازبینی است و رویکرد علمی تری را می‌طلبد.

همچنین براساس نتایج تحقیق، و نیز تجربه یکی از نویسندگان به‌عنوان معلم پایه اول ابتدایی، ارتباط طولی بسیار ضعیفی بین محتوای آموزشی پیش از دبستان با آموزش زبان اول دبستان وجود دارد؛ به طوری که در کتاب‌های مدنظر برای آموزش زبان فارسی پیش‌دبستانی، تنها به مهارت‌های آوایی و تصویرخوانی اکتفا شده است. از این رو، کودک با ورود به سال اول دبستان، با محتوایی بسیار گسترده‌تر و پیچیده‌تر و با مهارت‌های زبان‌شناختی پرشمارتری نسبت به پیش‌دبستانی مواجه می‌شود که این امر، دل‌زدگی از فارسی را پیش می‌کشد.

در مجموع، در مورد نگاره‌ها، تصاویر و عناصر مرتبط با ادراک‌های بصری در هر دو محتوای آموزشی (پیش‌دبستانی و سال اول دبستان)، غفلت از مفاهیم فرهنگ غنی ایرانی-اسلامی به چشم می‌خورد و فقط به تعداد اندکی از آداب و رسوم، مانند نوروز، اکتفا شده است. بنابراین، بازبینی و به‌روزرسانی آن مورد نیاز است.

در هر دو محتوای آموزشی مربوط به زبان فارسی (پیش‌دبستانی و سال اول دبستان)، غفلت آشکاری نسبت به تغییرات محیطی جامعه و فرهنگ روزمره وجود دارد؛ برای نمونه از میان مهارت‌های زندگی، مهارت‌های ارتباط با دوستان، همسایگان و خانواده برجسته شده‌اند؛ در صورتی که با توجه به تغییرات سریع محیط جامعه، از جمله تکنولوژی‌های ارتباطی مانند موبایل و اینترنت، سواد رسانه‌ای دانش‌آموزان پیش‌دبستانی و سال اول ابتدایی نیاز به بازنگری جدی دارد.

- ¹ Rousseau
- ² Pestalozzi
- ³ Montessori
- ⁴ Froebel
- ⁵ Piaget
- ⁶ Dewey
- ⁷ Bloom
- ⁸ Explicit Goals
- ⁹ Farris
- ¹⁰ Staffan
- ¹¹ Dockrell & Lindsay
- ¹² Albergaria
- ¹³ Procedure Parboil
- ¹⁴ Recoding Unit

منابع

- پاک‌مهر، حمیده؛ امین‌خندقی، مقصود؛ سعیدی‌رضوانی، محمود و قندیلی، سیدجواد (۱۳۹۵). «بررسی و تحلیل محتوای کتب درسی دوره ابتدایی از حیث توجه به آموزه‌های انقلاب اسلامی ایران مبتنی بر نظرات شهید مطهری در

۵۲

کتاب پیرامون انقلاب اسلامی». دوفصلنامه علمی- پژوهشی پاسداری فرهنگی انقلاب اسلامی، سال ششم، شماره ۱۴: ۱۹۶-۱۷۵.

- جعفری‌ثانی، حسین و رحمتی، مریم (۱۳۸۶). «تحلیل محتوای میزان انطباق کتاب تعلیمات اجتماعی پایه پنجم ابتدایی با اصول انتخاب و سازمان‌دهی برنامه درسی». مجله علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، سال چهارم، شماره ۶: ۵۴-۳۹.

- چنایی، شهرام و عبدالخانی، علی (۱۳۹۳). «بررسی اثربخشی فعالیت‌های زبان‌آموزی دوره پیش‌دبستانی بر رشد زبان‌گفتاری دانش‌آموزان پایه اول ابتدایی منطقه شاور در سال تحصیلی ۹۳-۱۳۹۲». دومین کنفرانس ملی روانشناسی و علوم رفتاری.

- دلاور، علی (۱۳۸۲). مبنای نظری و عملی پژوهش‌های علوم انسانی و اجتماعی. تهران: رشد.

- عربی‌جونقانی، احمد؛ سلطانی، اصغر و اسمی، کرامت (۱۳۹۶). «تعیین ویژگی‌های الگوی مطلوب برنامه درسی زبان‌آموزی دوره ابتدایی از دیدگاه معلمان». فصلنامه مطالعات برنامه درسی ایران، سال یازدهم، شماره ۴۴: ۱۰۸-۸۱.

- فرمهبینی‌فراهانی، محسن (۱۳۷۸). فرهنگ توصیفی علوم تربیتی. تهران: اسرار دانش.

- قاسم‌پور، حسین (۱۳۸۵). «بررسی تحلیلی ابعاد نوآوری در برنامه درسی زبان‌آموزی دوره ابتدایی ایران». همایش نوآوری در برنامه درسی دوره ابتدایی، دانشگاه شیراز، انجمن مطالعات برنامه درسی ایران.

- مفیدی، فرخنده و سبزه، بتول (۱۳۸۸). «تأثیر فعالیت‌های زبان‌آموزی دوره پیش‌دبستانی بر رشد زبان‌گفتاری دانش‌آموزان پایه اول دوره ابتدایی». سال سوم، شماره ۱۰: ۱۴۱-۱۱۸.

- محمدی‌مهر، غلامرضا (۱۳۸۷). روش تحلیل محتوا (راهنمای عملی تحقیق). تهران: انتشارات دانش‌نگار.

- نجفی، محمد؛ خوش‌نویسان، فاطمه و چهارباشلو، حسین (۱۳۹۴). «بررسی ارتباط معنوی-عاطفی بین فردی و توسعه آن در کتاب‌های درسی دوره آموزش ابتدایی و راهنمایی ایران». رویکردهای نوین آموزشی، سال هشتم، شماره ۲: ۵۴-۲۹.

- واشقانی‌فراهانی، ماشاله و علی‌پور، احمد (۱۳۸۲). «تحلیل محتوای کتاب درسی علوم پایه اول کودکان کم‌توان ذهنی و مقایسه آن با کتاب درسی علوم پایه اول کودکان عادی». فصلنامه پژوهش در حیطه کودکان استثنایی، سال سوم، شماره ۲: ۱۴۲-۱۱۷.

- یارمحمدیان، محمدحسین (۱۳۸۱). اصول برنامه‌ریزی درسی. تهران: یادواره کتاب.

- Albergaria, p. (2011). Reading literacy in EU countries: Evidences from pirls, Joint research center European Commission.

- Dockrell, J & Lindsay, G. (2013). The relationship between speech, language and communication needs (SLCN) and behavioural, emotional and social difficulties (BESD), Institute of Education, University of London.

- Dogbey, J. K. (2010). Concepts of variable in middle-grades mathematics textbooks during four years of mathematics education in the United States. Graduate school Theses and Dissertations. <http://scholarcommons.usf.edu/etd/1615>.

- Farris, Pamela j. (2011). Language Arts. Process, product and assessment (3rd Ed.). Mc Graw Hill.

- Posner, G. J. (2004). Analyzing the Curriculum, Boston: McGraw Hill.

- Schramm-Pate, Susan. (2010). Textbooks, In: Kridel, Craig (2010) Encyclopedia of Curriculum Studies, United States of America, SAGE Publications Ltd.

- Shultz, K.S., & Whitney, D.J. (2005). Measurement theory in action. London: Sage.

- Staffan, W. (2010). Teaching Skills and Academic Rewards. Journal of Quality in Higher Education, 8 (1), 78-81.

- Straub, D. (1989). Validating instrument in MIS research. MIS Quarterly, 13(2), 147-170.